Лісіна Л.О.
Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ДО КОНСТРУЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті теоретично обґрунтовуються організаційно-педагогічні умови ефективної підготовки вчителя в післядипломній освіті до конструювання навчальних технологій, що визначає рівень проектної культури педагога.

Ключові слова: *конструювання навчальних технологій, творча діяльність, проектувальна діяльність, організація навчання.*

Постановка проблеми

Сьогодення об'єктивно вимагає переведення освітнього процесу на технологічний рівень, активізації пошуку інноваційних технологій навчання, спрямованих не тільки на одержання визначеної сукупності знань і вмінь, а й на розвиток і саморозвиток учнів. Головним недоліком практики, що склалася за багато років, М.Поташник називає «звичку до прямого запозичення «готових» методичних розробок уроків» [8, 14]. Ми згодні з цим висловлюванням науковця, адже готова розробка не враховує рівня навченості, навчальних можливостей, інтересів, схильностей, запитів конкретних учнів, навчального середовища, не враховує і спрямованість особистості вчителя. М.Поташник вважає, що навичка до прямого запозичення готових методичних розробок паралізує власну творчість навіть вчителя з великим творчим потенціалом [8, 15]. Відомий український дидакт В.Бондар зазначає, що «освітні і навчально-виховні функції навчального процесу можуть бути реалізовані не можливостями уроку, цілісної системи навчання, а достатньою компетентністю вчителя, його творчим підходом до виконання своїх обов'язків» [1, 119]. «Творчість учителя буде плідною лише тоді, коли він буде досконало володіти сучасними технологіями», розвиває і доповнює цю ідею С.Гончаренко [2, 92]. Через усі матеріали великого К.Ушинського, в яких він дає характеристику зарубіжної школи, проходить провідна ідея щодо того, що можна передати думку, яка виведена з досвіду, але не самий досвід [10, 122–217; 223–232]. Тому, погоджуючись з відомими науковцями, ми вважаємо, що природним повинно стати те, що вчитель не тільки досконало володіє технологіями, а й, залежно від мети уроку, потенціалу дитини, власних можливостей, створює авторські навчальні технології.

У зв'язку з тим, що знання, отримані педагогом упродовж навчання у вищому закладі освіти, потребують постійного оновлення в умовах суттєвих змін у всіх сферах суспільства, навчальний процес у системі післядипломної педагогічної освіти (ППО) має стати вагомою складовою процесу фахового зростання вчителя та підвищення його технологічної культури.

Аналіз вітчизняної науково-педагогічної літератури, в якій порушуються питання освоєння, застосування та проектування нових освітніх технологій, показує, що вони розкриті в численних педагогічних дослідженнях, зокрема, досить докладно досліджено проблеми технологізації процесу навчання у загальноосвітній школі (І.Богданова, Т.Гришина, М.Громкова, О.Іваницький, О.Пєхота, П.Підкасистий, О.Сергєєв, С.Сисоєва та ін.), вдосконалення технологій підготовки майбутнього вчителя (В.Бондар, О.Іваницький, О.Мороз, О.Савченко, О.Сергєєв, Т.Яценко та ін.), запровадження інноваційних педагогічних технологій у систему професійної освіти (Р.Гуревич, О.Іваницький, О.Коваленко, Н.Ничкало, О.Сергєєв, С.Сисоєва, В. Шарко та ін.), теоретичні основи проектування окремих освітніх систем і технологій (В.Безрукова, В.Беспалько, К.Вазіна, В.Загвязинський, О.Коберник, В.Краєвський, Г.Селевко, Б.Ерднієв та ін.), проблеми підготовки педагога до проектування (О.Безпалько, Д.Лєвитес, В.Мельник, Т.Подобєдова, Т.Семенюк, В.Сидоренко, І.Шапошнікова та ін.), зокрема, психологічного аспекту підготовки педагогів до проектувальної діяльності (Н.Кузьміна, О.Щербаков, І.Якиманська та ін.).

Проте успіх процесу підготовки вчителя до проектувальної діяльності і, зокрема, до конструювання як етапу подальшої деталізації створеного проекту неможливий без визначення організаційно-педагогічних умов навчання, за яких відбувався б ефективний розвиток конструкторських знань, умінь, навичок, що визначають рівень проектної культури педагога.

Недостатнє розроблення даного аспекту підготовки вчителя до конструкторської діяльності і зумовило постановку *мети* дослідження: теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови ефективної підготовки вчителя в післядипломній освіті до конструювання навчальних технологій.

Виклад основного матеріалу

Конструювання технології — це багатоступінчаста практична пізнавальна діяльність, спрямована на подолання значної кількості заздалегідь невідомих перешкод між множинними, нечіткими цілями й умовами, що динамічно змінюються. Ця діяльність здійснюється через різноманітні дослідницькі впливи на систему з метою виявлення прихованих причинно-наслідкових зв'язків і через аналіз та інтеграцію одержаної в ході цього дослідження інформації. Вирішення комплексних завдань конструювання містить когнітивні, емоційні, особистісні й соціальні здібності та знання вчителя [5, 246].

В.Бондар до організаційно-педагогічних вимог щодо організації навчання відносить: а) наявність продуманого плану проведення заняття; б) організа-

ційну чіткість проведення заняття; в) дотримання гігієнічних вимог; г) раціональне використання засобів навчання [1, 113–114].

Аналіз існуючих теоретичних моделей підвищення кваліфікації вчителів (особистісно орієнтованої, професійно орієнтованої, проблемно-орієнтованої [4, 4–7]) дає підстави змінити уявлення про можливі концептуальні механізми організації та проведення навчання в галузі ППО і розширити набір психологічного, педагогічного й методичного інструментарію.

Особистісно орієнтовані технології навчання педагогів в умовах ППО повинні будуватися на принципах андрагогіки, які ґрунтуються на когнітивно, діяльнісно й особистісно орієнтованій парадигмі освіти, враховують психологічні особливості зрілої людини і визначають діяльність насамперед тих, хто навчається, на відміну від принципів педагогіки, які регламентують діяльність того, хто навчає [4, 4–7].

Реалізація цих принципів визначає такі функції процесу навчання в інституті ППО: поєднання особистісного розвитку з підвищенням професійної майстерності вчителя; забезпечення випереджального характеру професійної підготовки педагога відповідно до суспільних вимог; мотивування самовдосконалення; конструювання ефективних технологій навчання; поєднання галузевих вимог щодо розвитку кадрового потенціалу з потребою відтворення та збереження загальнолюдських цінностей та ін.

Психологічний механізм адаптації до творчої спеціальної діяльності, якою є в нашому випадку конструювання технологій, містить особистісні засоби, які використовуються у взаємодії на міжособистісному рівні й у самоадаптуванні суб'єкта навчання: 1) мотиви, навички, звички, наслідування, здатність відчувати нове й ін.; 2) евристичний стиль мислення, логічні навички, пізнавальні алгоритми, ціннісні орієнтації, інтелектуально-логічні й інтелектуально-евристичні здібності тощо; 3) своєчасне забезпечення реалізації спонукань особистості до конструкторської діяльності; 4) творче оволодіння прийомами й засобами, необхідними для конструкторської діяльності; 5) практичні заходи щодо конструювання навчальних технологій [9, 292].

Для розв'язання завдання підготовки слухачів до освоєння нової для себе ролі — проектувальника авторських технологій навчання, необхідно сформувати форми творчого мислення у педагогів. Логіка розвитку проектувальної творчості передбачає такі етапи: 1) вибіркове упізнавання, осмислення й усвідомлення проблемної ситуації, яка є передумовою створення нової навчальної технології; виділення головної проблеми і відокремлення від другорядної, постановка мети конструювання; 2) вибір стратегії розв'язання проблеми конструювання навчальної технології; розроблення ідеальної моделі реалізації обраної стратегії; 3) логічне й математичне обґрунтування прийнятої ідеальної моделі навчальної технології; 4) реалізація створеної технології навчання на практиці; 5) виникнення нових творчих завдань у процесі апробування технології.

Викладачу потрібно свідомо стимулювати й організовувати пізнавальну активність слухачів та їхню професійну спрямованість на участь в активних ситуаціях навчання, які сприяють формуванню у них творчого

мислення. Але попередньо необхідно побудувати систему цілей спільної діяльності керівника курсів і слухачів, згідно з якими провести добір змісту курсової підготовки. Для побудови системи цілей спільної діяльності всіх учасників навчального процесу необхідно виявити запити вчителів щодо проблем у професійній діяльності. На жаль, самі вчителі рідко висувають конкретні вимоги до результатів свого навчання на курсах підвищення кваліфікації. Завдання викладачів інституту ППО — допомогти педагогам усвідомити причини своїх професійних проблем і знайти способи їх вирішення.

На нашу думку, при формуванні змісту підвищення кваліфікації вчителів стосовно підготовки до конструювання технологій навчання необхідно керуватися наступними вимогами: реалізація основних положень андрагогіки; облік освітніх потреб і професійних утруднень учителів як передумова конструювання нових технологій; динамічність змісту навчально-тематичних планів курсової перепідготовки, що обумовлено змінами в освітньому просторі; диференціація змісту навчально-тематичних планів залежно від специфіки складу слухачів і умов їхньої діяльності (міська — сільська школа, ліцей — загальноосвітня школа й ін.); взаємодія в змісті регіонального й вузівського компонентів; практична значущість пропонованих до освоєння вмінь, навичок і технологій.

Інваріантну частину навчального плану курсової перепідготовки має становити так зване «надпредметне ядро» з такими змістовними компонентами: порівняльний аналіз моделей навчання; структура й організація процесу навчання; цілепокладання в педагогічній діяльності; добір і конструювання змісту освіти; класифікації сучасних навчальних технологій; методологія й методи аналітичної, дослідницької і проектної діяльності; сучасні методи роботи з інформацією. Варіативну частину навчального плану бажано подати елективними курсами, що розкривають актуальні проблеми розвитку рефлексивних здібностей педагога, формування соціальної і професійної спрямованості особистості педагога: аналіз і самоаналіз професійної діяльності слухачів; проблеми освіти в сучасній соціокультурній ситуації; педагог як професіонал і особистість; гуманізація взаємин у системі «вчитель – учень»; психологія комунікативної діяльності; проблеми ціннісних орієнтацій і етики професійної діяльності та ін. При формуванні варіативного компонента освітніх програм повинні реалізуватися вимоги надмірності курсів стосовно очікувань слухачів, їхньої привабливості й практичної орієнтованості.

Спираючись на вищевикладене і власний досвід роботи в інституті ППО, ми виділяємо такі вимоги до змісту освітнього процесу, спрямованого на формування знань та вмінь, необхідних для конструювання навчальних технологій: 1) організація самоосвіти; 2) організація діяльності групи на засадах співробітництва; 3) презентація та рефлексія індивідуального професійного досвіду; 4) планування та реалізація кожним слухачем свого індивідуального плану навчання; 5) підпорядкування цілей, змісту, оцінки результатів основній ідеї курсу; 6) організація професійної, квазіпрофесійної та навчальної діяльності на матеріалі реальних завдань, що виникають

при конструюванні технології; 7) створення умов для виникнення у слухачів ситуації успіху, для позитивних перетворень професійного досвіду; 8) надання слухачеві можливості вибору складових процесу навчання, спрямованого на активне розкриття та розвиток технологічної культури, особистісно-професійного та творчого потенціалу; 9) виявлення реального ступеня розв'язання завдань курсів і на цій основі спонукання вчителів до переосмислення їхніх педагогічних запитів.

Дуже важливо у процесі навчання допомогти педагогові побудувати свою індивідуальну стратегію освіти з урахуванням здібностей і мотиваційно-ціннісної сфери особистості. Тому при організації навчального процесу необхідно дати можливість учителям стати суб'єктами планування, організації, проведення, реалізації й оцінювання процесу підвищення власної кваліфікації, з ними необхідно узгоджувати цілі, завдання, зміст, джерела, засоби, форми й методи навчання. Це можливо за умови запровадження активних і інтерактивних методів навчання на всіх етапах курсової перепідготовки. На відміну від активних методів навчання, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність тих, хто навчається, але будуються на односторонній комунікації (її організовує і постійно стимулює викладач), інтерактивні методи принципово змінюють схему комунікації у навчальному процесі. Інтерактивні методи навчання здійснюються активною взаємодією тих, хто навчається, у процесі навчання. Мета активних методів — залучити тих, хто навчається, до запропо-нованої викладачем пізнавальної діяльності, а інтерактивних — створити умови для навчальної взаємодії тих, кого навчають, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту та відповідного досвіду пізнавальної діяльності [7].

Розглянемо організацію навчання на прикладі запровадження навчального спецкурсу «Проектування та конструювання технологій навчання», основні завдання якого: 1) підвищити навички логічно обумовленого технологічного мислення вчителів через а) усну дискусію з певної проблеми розробки і застосування технологій навчання; б) викладену власну позицію; в) розроблену послідовність конструювання певної технології навчання; 2) підвищення рівня технологічної компетенції вчителів через удосконалення практичних навичок з конструювання і технологічних умінь; 3) допомогти вчителям сформувати вміння обгрунтувати конструювання певної навчальної технології та вірогідність її апробації у навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Організація занять під час запровадження спецкурсу з конструювання навчальних технологій передбачає такі особистісно орієнтовані моменти: стартове мотивування (через участь у процедурі вибору порядку занять і пріоритетності тем), обговорення труднощів, які виникли у вчителів при конструюванні і контекстному програванні технології; коротка емоційно-оцінна рефлексія занять. Особливістю занять є використання у процесі навчальної діяльності активних і інтерактивних форм навчання, які також стають об'єктом рефлексії.

Для вчителів, що не усвідомили внутрішньої потреби у проектувальній діяльності, ми застосовуємо модель навчання, яка грунтується на такій психолого-аксіологічній логіці: 1) актуалізація потреби в нових способах педагогічної дії; 2) навчання вчителів теоретичним і практичним основам створення нових навчальних технологій; 3) випробування нових технологій у практичній діяльності, аналіз «проб»; 4) психологічний і методичний аналіз практичних кроків щодо освоєння і застосування нових технологій. Елементи цієї моделі: цілі, способи, форми активного й інтерактивного навчання, засоби корекційної роботи, учасники, організатори, основні і побічні результати. Цикл навчання конструюванню навчальних технологій складається з трьох етапів: 1) проблематизації — розм'якшення педагогічних поглядів і стереотипів дій; розвиток потреби в оновленні технологій навчання; актуалізація труднощів, проблем навчання в сучасних умовах; переведення учасників навчання в позицію суб'єктів цілепокладання у навчанні; 2) технології — формування нових педагогічних дій; ознайомлення педагогів з основами навчальних технологій; стимулювання самовизначення вчителів стосовно вибору навчальних технологій; 3) апробування — закріплення нових педагогічних дій і поглядів; випробування створених навчальних технологій у реальних педагогічних умовах; аналіз умов і меж ефективності навчальних технологій.

Дуже важливо по закінченні курсів підвести підсумки навчання, наприклад, у формі групової проблемної роботи. Заключну діагностику за підсумками всього навчання доцільно провести після виступів останньої групи. Діагностика може пройти у формі оцінювання за шкалами («задоволеності», «корисності», «новизни», «змісту» та ін.), незакінчених речень тощо.

Недосконаліть підготовки учителів до особистісного спілкування, що заважає як побудові діалогу з учнями на уроці, так і організації спілкування у процесі власного навчання, на нашу думку, можна подолати запровадженням у післядипломному освітньому процесі групової діяльності слухачів (робить невимушеним спілкування слухачів, удосконалює їхні комунікативні вміння, підвищує об'єктивність самооцінки, привчає до колективних дій), мікровикладання (допомагає слухачам удосконалити прийоми навчального спілкування), ігрового моделювання шкільного навчально-виховного процесу (забезпечує слухачам упевненість у своїх здібностях і звільняє від страху перед новою діяльністю) [3].

Для розвитку технологічних знань і вмінь учителів, пов'язаних з конструюванням технологій навчання, ми використовуємо такі активні й інтерактивні методи, прийоми та технології [3]: мозковий штурм; прийом «генератори-критики»; диспут; лекція-дискусія; лекція-консультація; лекція-бесіда; малі групи (альтернативи); малі групи (ваше вирішення проблеми).

Для індивідуалізації підготовки вчителів до конструювання технологій навчання, яка передбачає створення умов для розкриття їх індивідуальних, творчих, навчально-дослідницьких і професійних здібностей, дає можливість сформувати індивідуальність кожного, оскільки вимагає самостійного знаходження свого місця у спільній роботі відповідно до власних інте-

ресів, досвіду діяльності й особистісних особливостей, необхідно вводити в навчальний процес активні методи навчання, що забезпечують задоволення різноманітних потреб учителів з різним рівнем розвитку технологічної культури [7]: метод конкретної ситуації (розвиває у слухачів здатність до аналізу нетрадиційних педагогічних завдань і привчає формулювати завдан-ня самостійно); метод інциденту (спрямований на подолання вікової й особистісної інерційності та вироблення адекватних способів поведінки в напружених стресових ситуаціях); метод мозкового штурму (спосіб групового розв'язання творчої проблеми з використанням засобів, які знижують критичність і самокритичність особистості, що підвищує її впевненість у собі); метод синектики (спосіб стимуляції уяви, поєднання різнорідних елементів (зіткнення неочікуваних думок, незвичайних аналогій, що призводить до розширення поля дій, генерування нових підходів до вирішення проблеми і допомагає вийти за межі вузькопрофільних можливостей).

Для диференціації й індивідуалізації навчального процесу значні можливості відкриває використання потенціалу інформаційних технологій навчання (ІТН). Залежно від конкретних дидактичних завдань, що розв'язуються з використанням ІТН, при підготовці вчителя до конструювання навчальних технологій можуть ефективно застосовуватися такі комп'ютерні засоби навчання (КЗН) або їхнє поєднання [6; 244]: електронний підручник; мультисередовищна система; експертна сис-тема; система автоматизованого проектування; електронний бібліотечний каталог; банк даних, база даних; локальні й розподілені (глобальні) обчислювальні системи; електронна пошта; голосова електронна пошта; система телеконференцій; автоматизована система керування науковими дослідженнями; автоматизована система організаційного керування. При цьому необхідно усвідомлювати, що застосування КЗН може виконати свою роль у формуванні творчої особистості вчителя тільки в тому випадку, якщо воно буде органічною складовою частиною всього навчального процесу.

Запровадження ІТН у навчальний процес курсової перепідготовки допоможе стати основою для становлення принципово нової форми післядипломної педагогічної освіти, що спирається на детальну самооцінку, яка підтримується технологічними засобами і мотивується результатами самооцінки самоосвітньої діяльності вчителя.

Значну роль у процесі підготовки вчителя до конструювання технологій навчання відіграє також дидактичне і матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу у системі ППО.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, ми вважаємо, що підготовку сучасного вчителя до конструювання навчальних технологій навчання доцільно здійснювати за такими напрямами:

- формування змістовної частини структурно-функціональної бази щодо конструювання і спрямованості діяльності вчителя на ефективне розв'язання завдань конструювання;
- розвиток професійної компетентності;

• підвищення технологічної культури творчої праці, що дає змогу вчителю використовувати широкий спектр конкретних прийомів, методів, технік для створення авторської технології навчання;

• створення умов, що стимулюють творчу працю, спрямованість учителя на самоосвіту, саморозвиток, самовдосконалення.

Спираючись на попередній виклад, аналіз психолого-педагогічної літератури й експериментальне викладання в інституті післядипломної педагогічної освіти, ми можемо зробити висновок, що ефективність процесу підготовки вчителів до конструювання навчальних технологій залежить від реалізації *комплексу організаційно-педагогічних умов* організації післядипломного освітнього процесу, а саме:

1) вдосконалення змісту і принципів структурування навчального спецкурсу «Проектування та конструювання технологій навчання», відповідно до сутності конструкторської діяльності сучасного вчителя; формування позитивної мотивації вчителів до навчально-виховного процесу, педагогічної діяльності до конструювання технологій навчання; стійкої потреби у саморозвитку й самовдосконаленні;

2) добір оптимальної сукупності форм і методів організації навчальної діяльності слухача, що орієнтує навчально-виховний процес на підготовку вчителя до конструювання технологій навчання і позитивно впливає на формування технологічних, проектних і конструкторських умінь;

3) побудова змісту та структури педагогічного процесу в інституті ППО відповідно до андрагогічних підходів і необхідних знань і вмінь з конструювання технологій навчання;

4) залучення слухачів до практичної проектувально-конструкторської діяльності як засобу формування творчого мислення, становлення професійної спрямованості до інноваційної діяльності;

5) побудова системи цілей спільної діяльності суб'єктів ППО при навчанні конструюванню навчальних технологій;

6) створення відповідного освітнього середовища, що сприятиме усвідомленню відповідального ставлення до власного навчання, професійному самоствердженню, формуванню певного авторитету, позитивного іміджу вчителя-проектувальника нових навчальних технологій;

7) обов'язкове оцінювання навчально-проектувальної діяльності слухачів;

8) забезпечення навчально-методичної бази курсової підготовки з питань конструювання навчальних технологій; створення необхідних матеріально-технічних умов для підготовки до конструкторської діяльності.

Висновки

Отже, в результаті проведеної нами науково-дослідної роботи обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підготовки вчителя до конструювання технологій навчання; визначено окремі шляхи їх реалізації у процесі підготовки вчителя до конструювання технологій навчання. Означена сукупність організа-

ційно-педагогічних умов надасть кожному вчителеві можливість подальшого вдосконалення технологічної культури, яка буде спрямовувати його майбутню професійну діяльність.

Подальшого дослідження потребує перенесення моделі організації навчальної діяльності в інституті ППО в інші форми післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Дидактика / В.Бондар. — К.: Либідь, 2005. — 264 с.
2. Гончаренко С. Методика як наука / С.Гончаренко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. — 2001. — Вип. 1. — С. 86–96.
3. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: пособие для преподавателей / А.К.Колеченко. — С.Пб.: КАРО, 2002. — 368 с.
4. Лісіна Л.О. Технології навчання вчителів у післядипломній освіті / Л.О.Лісіна. — Запоріжжя: Диво, 2007. — 198 с.
5. Лісіна Л.О. Психолого-педагогічні умови підготовки вчителів до конструювання навчальних технологій / Л.О.Лісіна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. — 2007. — Вип. 44. — С. 241–250.
6. Педагогика и психология высшей школы: Учеб. пособие. — Ростов н/Д: Феникс, 2002. — 544 с.
7. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О.Пометун // Шлях освіти. — 2004. — № 3. — С. 10–15.
8. Поташник М.М. Требования к современному уроку: метод. пособие / М.М.Поташник. — М.: Центр педагогического образования, 2007. — 272 с.
9. Психология и педагогіка: учеб. пособие / под ред. А.А.Бодалева, В.И.Жукова, Л.Г.Лаптева и др. — М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. — 585 с.
10. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. / К.Д.Ушинский / Сост. С.Ф.Егоров. — М.: Педагогика, 1988. — Т. 2. — 496 с.

В статье теоретически обосновываются организационно-педагогические условия эффективной подготовки учителя в последипломном педагогическом образовании к конструированию учебных технологий, которое определяет уровень проектной культуры педагога.

Ключевые слова: *конструирование учебных технологий, творческая деятельность, проектная деятельность, организация обучения.*

This article deals with the theoretical grounds of the organizational pedagogical conditions by the effective teaches training by the design of the educational technologies by example of the teaching-organization by the special-course application of «Designing and building of educational technologies» in the post-graduate education. The requirements by the forming of the professional progress and the development logic of the design creativity are analyzed.

Key words: *design of technologies, creative activity, design creativity, training organization.*